Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Т.Адамбаева. «Қарақалпақ музыкасының тарийхынан» 1985ж. Адамбаева Т. Автор дала жазыўынан 1960, ЎзССР ИАККФ китапхана фондында инв. 34329.
2. Қ.Айымбетов. «Халық даналығы». «Қарақалпақстан» баспасы. Нөкис-1988.
3. Berdaq. Tańlamalı shıǵarmaları. Qaraqalpaqstan.1977-jil 40-bet.
4. Д.Алланазаров. «Қарақалпақ миллий аламойнақ дуўтар сазендешилиги сабақлығы». Болалар мусиқа мактаблари учун 1-2-3-4-5-синфлар. Тошкент. «Ғафур Ғулом атындағы баспа-полиграфиялық дөретиўшилик уйи» 2013 й.
5. D.Allanazarov., A.Doxodbaeva. Genjebay Tilewmuratovtıń qaraqalpaq milliy muzıkasına qosqan úlesi NMPI pitkeriw qánigelik jumısı-2019 jıl.

REZYUME. Ushbu maqolada xalq didaktik qo‘shiqlarining yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Xalq og‘zaki ijodining ushbu janri yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik va yuksak odob-axloq ruhida tarbiyalashda muhim pedagogik vosita bo‘lib xizmat qilishi tahlil qilingan. Tadqiqotda xalq donishmandligi namunasi bo‘lgan o‘git va nasihatlarning barkamol shaxsni shakllantirishdagi hayotiy tajribasi umumlashtirilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается роль и значение народных дидактических песен в воспитании молодого поколения. Анализируется данный жанр фольклора как важное педагогическое средство формирования у молодежи патриотизма, гуманизма и высоких морально-этических качеств. В исследовании обобщается жизненный опыт народной мудрости, заключенной в наставлениях и поучениях, необходимых для формирования гармонично развитой личности.

SUMMARY. This article examines the role and significance of folk didactic songs in the education and upbringing of the younger generation. This genre of folklore is analyzed as an essential pedagogical tool for fostering patriotism, humanism, and high moral and ethical qualities in youth. The study summarizes the practical experience of folk wisdom contained in exhortations and moral teachings necessary for the formation of a harmoniously developed personality.

QORAQALPAQ DOSTONCHILIK SAN’ATI: TARIXIY ILDIZLAR, IJRO XUSUSIYATLARI VA O‘QITISH METODIKASI

L.Maxamadinova – *dotsent*
G.Oteshova – *asisstent o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: qoraqalpaq folklori, dostonchilik san’ati, jirov, baqsi, so‘z va kuy sintezi, dutar ijrochiligi, ala moynaq, zarb turlari, musiqa pedagogikasi, ustoz-shogird an’anasi.

Ключевые слова: каракалпакский фольклор, искусство сказительства, жырау, баксы, синтез слова и мелодии, исполнительство на дутаре, ала мойнак, виды ударов, музыкальная педагогика, традиция наставник-ученик.

Key words: karakalpak folklore, epic art (dastan), jirov, bakhshi, synthesis of word and melody, dutar performance, ala moynaq, rhythmic strokes (zarb), music pedagogy, master-apprentice tradition.

Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi orasida xalq dostonchiligi alohida o‘rin tutadi. Bu san’at turi nafaqat o‘tmish voqealarini badiiy aks ettiruvchi tarixiy manba, balki xalqning dunyoqarashi, falsafasi va estetik didini shakllantiruvchi qudratli vositadir. Markaziy Osiyo, xususan, qoraqalpaq xalq og‘zaki ijodida dostonchilik an’analari asrlar davomida sayqallanib, o‘ziga xos ijro maktablarini yaratgan. Bugungi globallashuv jarayonida, axborot texnologiyalari rivojlangan bir davrda, ushbu qadimiy san’atning "tirik" ijrosini saqlab qolish va uni yangi avlodga yetkazish masalasi dolzarb

ahamiyat kasb etmoqda. Qoraqalpaq dostonchiligi - bu shunchaki matnni yodlash yoki kuyni chalish emas. U so‘z (poeziya), musiqa (kuy-ritm) va ijro (teatr elementlari) uyg‘unligidan iborat bo‘lgan murakkab sinkretik hodisadir. Jirov va baqsi ijrosidagi dostonlar tinglovchiga bir vaqtning o‘zida ham adabiy zavq, ham musiqiy ta’sir, ham dramatik kechinmalarni hadya etadi. Shu bois, bu san’atni tadqiq etishda faqat adabiyotshunoslik yoki faqat musiqashunoslik doirasida cheklanib qolish yetarli emas.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining madaniyat va san’at sohasini rivojlantirishga oid qarorlari asosida dostonchilik san’atini o‘qitish tizimi tubdan isloh qilindi. Endilikda ushbu yo‘nalish maxsus musiqa va san’at maktablaridan tortib, oliy ta’lim muassasalarigacha bo‘lgan bosqichlarda ilmiy asosda o‘qitilmoqda. Bu jarayonda malakali pedagoglar va mukammal o‘quv qo‘llanmalariga bo‘lgan ehtiyoj har qachongidan ham ortdi. O‘zbekiston davlat konservatoriyasi professori, dostonchilik ilmining yetuk namoyandasi Botir Matyaqubov o‘zining fundamental tadqiqotida ta’lim jarayonidagi uslubiy yondashuvlarning ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Olimning fikricha: «Ushbu darslik musiqiy oliy o‘quv yurtlari bakalavr bosqichining Doston ijrochiligi mutaxassisligi uslubiyati fanidan. bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi» [1,2b]. Bu fikr shundan dalolat beradiki, an’anaviy "ustoz-shogird" maktabini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish - bugungi kun talabidir. Biroq, fanda doston matnlari (folklor) va musiqa tarixi alohida-alohida o‘rganilgan bo‘lsa da, ularning yaxlit sahnada qanday namoyon bo‘lishi, ya’ni folklordan professional ijrochilikka o‘tish jarayoni yaxlit tadqiqot obyekti sifatida kam o‘rganilgan. Xalq og‘zaki ijodidagi erkinlik professional sahnaning qat’iy talablari (nota, ritm, vaqt me’yori) bilan qanday uyg‘unlashadi? So‘zning musiqiy ritmga bo‘ysunishi jarayonida qanday o‘zgarishlar ro‘y beradi? Ushbu maqolaning asosiy maqsadi - qoraqalpaq dostonchiligida so‘z, kuy va ijro sintezini ilmiy tahlil qilish hamda folklordan professional san’atga o‘tishdagi transformatsiya jarayonlarini yoritib berishdan iborat. Shuningdek, maqolada dutar cholg‘usining ijrodagi o‘rni va zamonaviy o‘qitish metodikasidagi muammolar ham ko‘rib chiqiladi.

Dostonchilikning folklor-tarixiy asoslari: jirov va baqsi maktablari: Qoraqalpaq dostonchiligi o‘zining janr xususiyatlari va ijro uslubiga ko‘ra ikki yirik maktabga bo‘linadi: jirovchilik va baqsichilik. Bu bo‘linish shunchaki ijrochining tanlovi emas, balki asrlar davomida shakllangan tarixiy-madaniy jarayon mahsulidir. Folklorshunos olim Qalli Ayimbetov o‘zining fundamental tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, xalq og‘zaki ijodi, xususan, dostonlar xalqning o‘tmishi, urf-odatlari va orzu-umidlarini o‘zida jamlagan "tirik tarix" hisoblanadi. Olimning yozishicha: «Folklorda - o‘tmishdagi xalqning boshidan kechirgan hayoti uning turmushi, urf-odati, uning dunyoni bilishi so‘z etilib, xalqlarning o‘tmishda hayot tarzi haqida xabar berilib, tarix ilmiga, uning bir qismi bo‘lgan etnografiya ilmiga ham boy ma’lumotlar beradi. Xalqlar tarixini o‘rganuvchi tarixchilar xalq og‘zaki adabiyotini alohida baholab, unga tarixiy xalq nusxasi sifatida qaraydilar. Shuning uchun ham folklor xalq hayotining, xalqlar tarixining ko‘zgusidir.» [2, 3-4b].

Dostonchilik san’atining professional sahnaga ko‘chishida ushbu ikki yo‘nalishning farqini anglash muhimdir:

1. Jirovlar maktabi**:** Bu yo‘nalish asosan qahramonlik dostonlarini ("Qirq qiz", "Alpomish", "Maspatsha") ijro etishga ixtisoslashgan. Jirovlar o‘z ijrolarida qo‘biz cholg‘usidan foydalanadilar va asarni qo’biz ovozida ijro etadilar.

2. Baqsi (Baxshi)lar maktabi**:** Ular ko‘proq lirik-romanik dostonlarni ("G‘arib oshiq", "Sayodimxon", "Yusup va Ahmad") kuylaydilar. Baqsilarning asosiy cholg‘usi - dutar hisoblanadi. Bu haqda adabiyotshunos olimlar Q.Jarimbetov va Q.Orazimbetovlar shunday yozadilar: «Qoraqalpaq folklorining eng salmoqli va keng tarqalgan janrlaridan biri – dostonlardir. Dostonlar mazmuniga ko‘ra qahramonlik va lirik-epik turlarga

bo‘linadi. Qahramonlik dostonlari xalqning ozodlik, mustaqillik yo‘lidagi kurashini aks ettirsa, lirik dostonlar sof muhabbat va insoniy tuyg‘ularni tarannum etadi» [3,8b].

Folklordan professional ijrochilikka o‘tish jarayonida aynan matn va cholg‘u uyg‘unligi masalasi birinchi o‘ringa chiqadi. Agar jirovchilikda matnning ritmik tuzilishi qo‘bizning sirli va nola qiluvchi tovushlariga moslashgan bo‘lsa, baqsichilikda dutarning mayin va betakror (nola, qochirim) imkoniyatlari so‘zning lirik ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Demak, dostonchilik san’atining poydevori – bu xalq og‘zaki ijodidagi janrlar rang-barangligi va ularga moslashgan cholg‘u (qo‘biz yoki dutar) tanlovidir. Zamonaviy ta’limda talabaga nafaqat kuyni o‘rgatish, balki u ijro etayotgan dostonning qaysi maktabga (qahramonlik yoki lirik) mansubligini va uning tarixiy ildizlarini tushuntirish – pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo‘lishi shart.

Ijro mahorati va cholg‘u (dutar) o‘rni: texnika va badiiy sintez: Qoraqalpaq dostonchilik san’atida so‘z va kuyning uyg‘unlashuvi ijrochidan yuksak professionallikni talab etadi. Agar so‘z dostonning "aqli" bo‘lsa, musiqa uning "yuragi"dir. Bu jarayonda dutar cholg‘usi shunchaki jo‘rnavoz vazifasini o‘tamaydi, balki dostonning dramaturgik rivojini belgilab beruvchi, qahramonlarning ruhiy holatini ochib beruvchi mustaqil "personaj" darajasiga ko‘tariladi. Folklordan professional sahnaga o‘tish jarayonida dutar ijrochiligi texnikasi, tovush hosil qilish usullari va badiiy imkoniyatlari tubdan takomillashib bormoqda.

1. Dutar cholg‘usining evolyutsiyasi va "Ala moynaq" fenomen

Tadqiqotchi R.Allaniyazov o‘zining ilmiy ishida dutar cholg‘usining tarixiy ildizlariga to‘xtalar ekan, uning qoraqalpaq musiqiy madaniyatidagi o‘rnini alohida ta’kidlaydi. Xususan, «Musiqa cholg‘usi tuzilishini, uni tayyorlash usullarini, sozlanishini, oddiylashtirish xususiyatlarini, akustik o‘lchov bosqichlarini kompleks o‘rganish, cholg‘uning tonometrik, tembr, dinamik xususiyatlarini to‘liq va har tomonlama tadqiq etish negizida cholg‘u kuyini sinxron tahlil qilish zamonaviy musiqashunoslik ilmining dolzarb masalasi bo‘lib, maxsus sohani tashkil etadi. Ushbu masala yechimi esa, o‘z navbatida, an’anaviy ijro prinsiplarini, janrlarning xilma-xilligini, musiqiy shakllarni o‘rganish, ya’ni dutor san’atini tizimli - etnofonik usulda tadqiq etish zarurati sifatida alohida o‘rin tutadi. Masalaning bu tarzda qo‘yilishi nafaqat etnomusiqashunoslik, balki xalq cholg‘u musiqasi haqidagi jahon fanining eng dolzarb masalalari bilan ham ajralmas bog‘liqdir. Musiqa cholg‘ularining struktural tuzilishi va tarixiy rivojlanish masalalariga maxsus e’tibor qaratgan olimlar G.Bokker, I.Machak, K.Vertkov, T.Vizgo, R.Galayskiy, P.Shistaliev, I.Tinuristining asarlari cholg‘u musiqasining stilistik roliga diqqatlarini qaratgan.» [4,14b]. Professional ijrochilikda dutarning konstruktiv tuzilishi muhim ahamiyatga ega. Dastaning uzunligi, kosaxonaning hajmi va qopqoqning materiali tovushning rezonansiga (aks-sadosiga) bevosita ta’sir qiladi. R.Allaniyazov ta’kidlaganidek, dutar yasashda tut, o‘rik kabi qattiq yog‘ochlardan foydalanish va ularni maxsus ishlov berish orqali doston ijrosi uchun zarur bo‘lgan "nolali" va "o‘tkir" tovushlarga erishiladi. Bu esa katta auditoriya oldida mikrofonsiz kuylaganda ham (an’anaviy usulda) cholg‘u ovozining tinglovchiga yetib borishini ta’minlaydi.

2. O‘ng qo‘l texnikasi: "Zarb" usullarining badiiy vazifasi

Doston ijrosida ritm – bu asarning "tomir urishi"dir. Ritmik tuzilmani saqlash va uni doston voqealariga mos ravishda o‘zgartirib turish vazifasi dutarchining o‘ng qo‘l harakatlariga, ya’ni «zarb» mahoratiga yuklanadi. R.Allaniyazov o‘z dissertatsiyasida dutar ijrochiligida qo‘llaniladigan zarb turlarini ilmiy jihatdan tasniflaydi:

- Yakka zarb**:** Odatda dostonning kirish qismida yoki lirik chekinishlarda qo‘llanilib, tinglovchini voqealar rivojiga tayyorlaydi. Bu usulda tovush aniq va ravshan eshitiladi.
- Qo‘sh zarb va Terma zarb: Dostonning kulminatsion nuqtalarida, qahramonlik janglari yoki otlarning chopishi tasvirlangan o‘rinlarda ishlatiladi. Bu zarblar musiqiy tempni (sur’atni) tezlashtirishga va tinglovchida hayajon uyg‘otishga xizmat qiladi.

- Rez (titratma) usuli: Eng murakkab texnikalardan biri bo‘lib, u barmoqlarning tezkor va uzluksiz harakati orqali hosil qilinadi. Rez usuli ko‘pincha qahramonning ichki kechinmalari, fojiaviy holatlari yoki tabiat manzaralarini tasvirlashda qo‘llaniladi.

Manbada keltirilishicha: «Har bir zarb turi dostonning matniga qarab tanlanadi. Masalan, "G‘arib oshiq" dostonida lirik va mayin zarblar ustunlik qilsa, "Qirq qiz" dostonida keskin va shiddatli zarblardan foydalaniladi» [4,33-34b]. Demak, professional dostonchi nafaqat kuyni bilishi, balki o‘ng qo‘l texnikasi orqali asarning dramaturgiyasini yarata olishi shart. 3**.** Chap qo‘l texnikasi va pozitsiyalar (applikatura) masalasi

Professional ta’limda dutar ijrochiligining yana bir muhim jihati – bu chap qo‘l barmoqlarining harakati va pozitsiyalar (parda bosish o‘rinlari) masalasidir. R.Allaniyazov o‘z ishida dutar dastasidagi pozitsiyalarning joylashuvini sxemalar orqali tahlil qiladi (I, II, III pozitsiyalar va h.k.).

Folklor ijrochiligida baxshilar ko‘pincha eshitish qobiliyatiga (sezgiga) tayanib parda bosgan bo‘lsalar, professional ta’limda aniq applikatura (qaysi parda qaysi barmoq bilan bosilishi) qoidalari o‘rgatiladi. Bu nima uchun muhim?

- Birinchidan, toza intonatsiyaga erishish uchun. Doston kuyidagi mayda melizmlar (bezaklar, qochirimlar)ni aniq ijro etish uchun barmoqlar dastada to‘g‘ri joylashishi kerak.

- Ikkinchidan, tezlik va chaqqonlik uchun. Murakkab passajlarni ijro etganda, noto‘g‘ri qo‘yilgan barmoq ijrochini "tutilib" qolishiga olib keladi.R.Allaniyazovning yozishicha: «Duwtar tenorda pozitsiyalarning joylashuvi (I-VII pozitsiyalar) va unda barmoqlarning almashinishi (1-2-4 barmoqlar kombinatsiyasi) ijrochinining texnik imkoniyatlarini kengaytiradi» [4,99b]. Bu ilmiy yondashuv shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy doston ijrochiligi – bu aniq hisob-kitob va mashaqqatli mehnatni talab qiladigan sohadir.

4**.** Yakkanavozlik va jo‘rnavozlik sintezi

Maqola mavzusidan kelib chiqib aytish mumkinki, dutar doston ijrosida ikki xil funksiyani bajaradi: *Jo‘rnavozlik* (Accompaniment): Baxshi kuylayotgan paytda uning ovoziga tayanch bo‘ladi, tonalitni ushlab turadi va nafas olishi uchun pauzalarni to‘ldiradi. *Yakkanavozlik* (Solo): Dostonning bo‘limlari o‘rtasidagi cholg‘u kuylari (muqaddima, interlyudiya)da dutar yetakchi o‘ringa chiqadi. Aynan shu qismlarda ijrochi o‘zining bor mahoratini namoyish etadi.

Xulosa qilib aytganda, folklordan professional san’atga o‘tish jarayonida dutar ijrochiligi sezilarli darajada murakkablashdi va boyidi. Endilikda talaba-yoshlardan nafaqat doston matnini yodlash, balki nota savodxonligi, ritmik aniqlik va yuksak instrumental texnika talab etiladi. R.Allaniyazovning tadqiqotlari shuni tasdiqlaydiki, dutar ijrochiligi bo‘yicha maxsus mashqlar (etudlar, gammalar) va nazariy bilimlarni egallash – bugungi kun dostonchisining professional kamoloti uchun zaruriy shartdir.

Doston ijrochiligini o‘qitishning pedagogik masalalari: an’ana va zamonaviylik: Dostonchilik san’atining kelajagi bevosita uning ta’lim tizimi bilan bog‘liq. Tarixan bu jarayon «ustoz-shogird» maktabi asosida og‘zaki shaklda rivojlanib kelgan bo‘lsa, bugungi kunga kelib u ilmiy-nazariy asosda tizimlashtirilgan professional ta’lim shakliga o‘tdi. Folklordan professional ijrochilikka o‘tishdagi eng murakkab jarayon aynan mana shu "o‘tish davri" pedagogikasida namoyon bo‘ladi. Botir Matyaqubov o‘zining darsligida dostonchilikni o‘qitishning pedagogik tamoyillarini chuqur tahlil qilib, shunday yozadi: «Doston va uning nomalarini ijro qilish faqat o'sha yaratuvchi, baxshi-shoir fikru xayollarining talqini yoki badihasi bo'libgina qolmasdan, uning o‘ta murakkab jismoniy va ruhiy kechinmalardan iborat jarayondir. Ijro badiiy jihatdan yuksak bo'lishi uchun unda baxshining diqqati, sezgisi, idroki, tafakkuri, tasavvuri va emotsiyasi (his-tuyg'u va hayajon) hamda eng asosiysi ovoz ruhiyati faol ishtirok etishi zarur.» [1,11b]. Ushbu fikrni kengaytirib, zamonaviy dostonchilik pedagogikasidagi uchta asosiy yo‘nalishni alohida ko‘rsatib o‘tish joiz:

1**.** Ovoz fiziologiyasi va nafas texnikasi An’anaviy maktabda shogird ustoziga taqlid qilish orqali ovozini sozlagan bo‘lsa, zamonaviy oliy ta’limda talaba o‘z ovoz

apparatining anatomiyasini tushunishi shart. Dostonchi (ayniqsa, jirov yo‘nalishida) ko‘krak va bo‘g‘iz rezonatorlaridan faol foydalanadi. B.Matyaqubov ta’kidlaganidek, «diafragmal nafas olish» ko‘nikmasini shakllantirmay turib, uzoq hajmli dostonlarni ijro etish mumkin emas. Noto‘g‘ri qo‘yilgan nafas ijrochining tez charchashiga va ovoz pardalarining zo‘riqishiga olib keladi.

2**.** Matn ustida ishlash va xotira mashqlari Doston – bu minglab misralardan iborat epik asar. Uni yodlash va tinglovchiga yetkazishda pedagogik usullar muhim o‘rin tutadi. Agar folklor namunalarida matn qisman improvizatsiya qilingan bo‘lsa, professional ta’limda matnning badiiy yaxlitligi va so‘zning ohangdorligiga qat’iy talablar qo‘yiladi. Pedagog talabaga nafaqat so‘zlarni yodlashni, balki har bir so‘zning musiqiy urg‘usini va hissiy yukini to‘g‘ri taqsimlashni o‘rgatishi lozim.

3**.** Sahnada o‘zini tutish va aktyorlik mahorati Dostonchi – bu "bir kishilik teatr"dir. U bir vaqtning o‘zida ham muallif, ham bastakor, ham ijrochi, ham aktyor vazifasini bajaradi. B.Matyaqubov o‘quv qo‘llanmasida ijrochining sahnadagi psixologik holatiga alohida to‘xtalib: «Dostonchining ovozi va ijrochilik faoliyati, jo'shqinligi, shiddati, his-hayajon va emotsiya bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u ijodkor tomonidan yaratilgan doston, terma va boshqa asardagi fikr va maqsadni undagi badiiy emotsional qiyofalar tizimini tinglovchiga yetkazib bera olishi zarur. Bunda baxshi doston kayfiyatiga mos, ovoziga va o‘ziga xos ravishda qizg'inlik, ifoda va joziba baxsh etgan holda kuylaydi. Doston hech qanday emotsiya va his-hayajonsiz aytilgan bo‘lsa, tinglovchi yuragiga yetib bora olmaydi, uni befarq qoldiradi va tomoshabin ijrodan, baxshidan norozi bo'ladi. Shuning uchun baxshi har bir dostonning badiiy emotsional obrazlar mazmuniga chuqur kirib bora olishi, undagi qayg'urish, zorlanish, quvonish, tantana, hazil va boshqa kayfiyat turlarini ishonchli yoritib bera olishi kerak» [1,13], – deb ta’kidlaydi. Bu esa bo‘lajak dostonchidan musiqa ilmidan tashqari, psixologiya va aktyorlik asoslarini ham egallashni talab qiladi. Shunday qilib, doston ijrochiligini o‘qitishda ikki xil yondashuv sintezi zarur: Birinchidan**,** xalq og‘zaki ijodidagi erkinlik, badiha va milliy koloritni saqlab qolish (Folklor an’anasi). Ikkinchidan**,** nota savodxonligi, ovoz gigiyenasi va sahna madaniyatini shakllantirish (Akademik yondashuv). Faqatgina ushbu omillar uyg‘unlashganda, biz haqiqiy professional – zamonaviy dostonchi kadrni tarbiyalashga erishamiz.

Xulosa sifatida shuni takidlash kerakki qoraqalpaq dostonchiligi — xalq tafakkuri, musiqiy didi va ijrochilik mahoratining yuksak namunasidir. Ushbu maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, dostonchilik san’atining folklordan professional ijrochilikka o‘tish jarayoni murakkab, ammo zaruriy transformatsiyadir. Bu jarayonda so‘z, kuy va ijro sintezi yangi sifat bosqichiga ko‘tariladi. Birinchidan, folklor va adabiy asoslar (jirov va baqsi yo‘nalishlari) saqlanib qolgan holda, ular zamonaviy sahna talablariga moslashtirilmoqda. Matnning tarixiyligi va badiiyligi buzilmagan holda, uning tinglovchiga yetkazilish shakllari takomillashmoqda. Ikkinchidan, cholg‘u ijrochiligi, xususan, dutar san’ati doston ijrosining ajralmas qismiga aylandi. "Ala moynaq" dutaridagi zarb va shtrixlarning mukammallashuvi dostonning dramatizmini kuchaytirib, uni shunchaki hikoya qilishdan musiqiy spektakl darajasiga olib chiqdi. Uchinchidan, pedagogik ta’lim tizimining yo‘lga qo‘yilishi bu san’atning kelajagini ta’minlovchi asosiy omildir. Ustoz-shogird an’analarining ilmiy metodika (ovoz fiziologiyasi, nota savodi, psixologiya) bilan boyitilishi raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkonini bermoqda.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy dostonchi – bu nafaqat merosni saqlovchi, balki uni rivojlantiruvchi ijodkordir. Soha oldida turgan asosiy vazifa – milliy o‘zlikni yo‘qotmagan holda, jahon musiqa madaniyati yutuqlaridan samarali foydalanish va qoraqalpaq dostonchiligini umuminsoniy qadriyat sifatida dunyoga tanitishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matyaqubov B. Doston ijrochiligini o‘qitish uslubiyati. – Toshkent: «Nodirabegim» nashriyoti, 2021. – 2-3, 13-16-betlar.
2. Ayimbetov Q. Qaraqalpaq folklori. – Nukus: «Qaraqalpaqstan» nashriyoti, 1977. – 3-4-betlar.
3. Jarimbetov Q., Orazimbetov Q. Qaraqalpaq adebiyati. – Nukus: «Bilim» nashriyoti, 2010. – 8-9-betlar.
4. Allaniyazov R. Duwtar áspabınıń tariyxı hám atqarıw sheberligin rawajlandırıw jolları: Magistrlik dissertatsiyasi. – Nukus: Ajiniyaz nomidagi NDPI, 2022. – 33-34-betlar.

REZYUME. Ushbu maqolada qoraqalpaq dostonchilik san’atining noyob sinkretik tabiati, ya’ni so‘z, kuy va ijro uyg‘unligi tadqiq etilgan. Muallif dostonchilikning an’anaviy folklor shaklidan professional akademik ijrochilikka o‘tish jarayonidagi tarixiy va uslubiy o‘zgarishlarni tahlil qiladi. Maqolada "Jirov" va "Baqsi" ijrochilik maktablarining o‘ziga xos xususiyatlari, xususan, "Ala moynaq" dutarining texnik imkoniyatlari, zarb va shtrixlarning badiiy vazifalari yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada ustoz-shogird an’analarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar (ovoz fiziologiyasi, nota savodxonligi) bilan uyg‘unlashtirish masalalari ilmiy asoslangan. Tadqiqot natijasida zamonaviy dostonchilik ta’limini rivojlantirish bo‘yicha xulosalar taqdim etilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье исследуется уникальная синкретическая природа каракалпакского дастанного искусства, то есть гармония слова, мелодии и исполнения. Автор анализирует исторические и методологические изменения в процессе перехода от традиционной фольклорной формы дастана к профессиональному академическому исполнению. В статье освещены особенности исполнительских школ "Жиров" и "Баксы," в частности, технические возможности дутара "Ала мойнак," художественные функции ударов и штрихов. Также в статье научно обоснованы вопросы гармонизации традиций наставник-ученик с современными педагогическими технологиями (физиология голоса, нотная грамотность). В результате исследования представлены выводы по развитию современного эпического образования.

SUMMARY. This article explores the unique syncretic nature of the Karakalpak epic art (Dastan), focusing on the harmony of word, melody, and performance. The author analyzes the historical and stylistic transformations in the transition of epic performance from traditional folklore to professional academic performance. The article highlights the distinctive features of the "Jirov" and "Bakhshi" performance schools, specifically examining the technical capabilities of the "Ala Moynaq" dutar, as well as the artistic functions of rhythmic strokes (zarb) and musical articulation. Furthermore, the synthesis of traditional "master-apprentice" traditions with modern pedagogical technologies (vocal physiology, music literacy) is scientifically substantiated. The study presents conclusions for the development of modern epic performance education.

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA O‘QUVCHILAR OVOZINI TARBIYALASHDA VOKAL SAN’ATINING AHAMIYATI

Nağmetova Gúlzar Bulatbaevna – *assistent o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: musiqa madaniyati, vokal pedagogikasi, ovoz turi, tembr, diapazon, tessitura, ma’naviy tarbiya, maqom, estetik did.

Ключевые слова: музыкальная культура, вокальная педагогика, тип голоса, тембр, диапазон, тесситура, духовное воспитание, маком, эстетический вкус.

Key words: music culture, vocal pedagogy, voice type, timbre, range, tessitura, spiritual education, maqom, aesthetic taste.

Bugungi kunda o‘sib kelayotgan yosh avlodni jismonan sog‘lom, ma’nan yetuk shaxslar qilib tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev yoshlarimizni sog‘lom va